

## ВПЛИВ ЛЕКСИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА СПРИЙНЯТТЯ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ ІЕНА МАК'ЮЕНА «СПОКУТА», ВИКОНАНОГО О. СМОЛЬНИЦЬКОЮ

*А. С. Шрамова, О. С. Бойван*

*Анотація.* У статті досліджується вплив лексичних перекладацьких трансформацій на сприйняття українського перекладу роману Ієна Мак'юена «Спокута», виконаного Ольгою Смольницькою. Виокремлено основні типи перекладацьких трансформацій, серед яких лексичні трансформації та їх класифікація. Проаналізовано праці провідних перекладознавців, які досліджували питання лексичних трансформацій у художньому перекладі. Розглянуто їхні концепції щодо змін у лексичному складі тексту під час перекладу та їх вплив на передачу змісту й стилю оригіналу. Результати дослідження підкреслюють важливість вибору лексичних трансформацій для збереження авторського ідеостилу та емоційне наповнення тексту.

*Ключові слова:* переклад, лексичні трансформації, сприйняття, адаптація.

**Вступ.** У контексті сучасної галузі перекладу перекладацькі трансформації розглядають як ключ до забезпечення точності та зрозумілості перекладеного тексту. Майстерність підбору таких трансформацій значно підвищує загальну якість перекладу, роблячи його більш виразним і доступним для цільової аудиторії. Саме лексичні перекладацькі трансформації є фундаментальним інструментом у роботі з перекладом, адже завдяки цим трансформаціям перекладачеві легше долати труднощі у пошуку вдалих еквівалентів до чималого різноманіття ключових лексичних одиниць літературної праці. Коректне застосування та адаптація лексичних трансформацій безпосередньо впливає на загальне сприйняття художнього твору читачем, адже вони визначають ступінь стилістичної відповідності, допомагають повноцінно відтворити ідеостиль автора оригінального тексту та передати загальні настрої та емоційну виразність твору.

*Актуальність* теми наукової розвідки зумовлена необхідністю дослідження лексичних перекладацьких трансформацій, оскільки вони є важливим чинником у процесі передачі змісту художнього твору з однієї мови на іншу. Роман Ієна Мак'юена «Спокута», який багатий на культурні та психологічні нюанси, є складним об'єктом перекладу, що вимагає здійснення специфічних трансформацій.

*Мета дослідження* полягає у виявленні специфіки відтворення естетичних та емоційних аспектів роману Ієна Мак'юена «Спокута» за допомогою лексичних трансформацій та визначити їх вплив на якість і адекватність перекладу художнього тексту. Досягнення мети стає можливим за умови вирішення таких завдань: 1) розглянути та систематизувати основні види лексичних перекладацьких трансформацій; 2) оцінити їх вплив на сприйняття роману Ієна Мак'юена «Спокута» в перекладі, а також обґрунтувати застосування цих трансформацій із метою визначення їх ролі у відтворенні автентичності та естетичної виразності оригіналу. *Об'єктом* дослідження виступає роман Ієна Мак'юена «Спокута», а *предметом* – лексичні перекладацькі трансформації, що виявлені під час перекладу англomовного роману Ієна Мак'юена «Спокута» українською мовою, який здійснила О. Смольницька.

**Теоретичні засади дослідження.** Професійний переклад художніх творів має на меті якомога вдаліше передати зміст оригіналу, його художню виразність та відтворити авторський стиль, що стає можливим завдяки гнучкій роботі з перекладацькими трансформаціями. Прагнення систематизувати способи адаптації тексту до норм і особливостей цільової мови привертає увагу багатьох дослідників до вивчення перекладацьких трансформацій як ключового механізму перекладознавства. Дослідженням поняття перекладацьких трансформацій та їх класифікації займалися такі вчені: В. І. Карабан, Л. П. Науменко та А. Й. Гордєєва, С. В. Олійник, С. Є. Максимов, О. О. Селіванова та В. В. Лобанова.

Поняття «перекладацька трансформація» широко варіюється залежно від індивідуальних підходів та поглядів науковців на перекладацький процес. У своїй науковій праці О. О. Селіванова зазначає, що перекладацька трансформація – це «перетворення, модифікація форми, або змісту і форми зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладеного тексту» [1]. Дослідниця розглядає перекладацьку трансформа-

цію як процес вибору та застосування відповідних засобів в перекладі з метою забезпечення максимальної відповідності комунікативного ефекту оригіналу. У підручнику з теорії та практики перекладу І. Корунець диференціює перекладацькі трансформації як основоположні поняття, які описують процес перекладу, що передбачає міжмовні перетворення, перебудування елементів тексту, операції «перевираження» змісту чи перефразування для досягнення перекладацького еквівалента [2].

Класифікація перекладацьких трансформацій формується залежно від різних наукових підходів, що ґрунтуються на структурних, семантичних та прагматичних особливостях перекладеного тексту. У навчальному посібнику з перекладу В. І. Карабан визначає два типи перекладацьких трансформацій: *лексичні та граматичні* [3]. Дослідниці Л. П. Науменко та А. Й. Гордєєва розрізняють такі трансформації: *лексико-семантичні, граматичні та стилістичні* [4]. С. Є. Максимов пропонує поділ перекладацьких трансформацій на *лексичні, формально лексичні, лексико-семантичні, граматичні та лексико-граматичні* [5].

Усі наукові класифікації перекладацьких трансформацій включають лексичні трансформації як один з основних елементів, що підкреслює їх важливість у процесі перекладу. До лексичних трансформацій В. І. Карабан відносить «різного роду (заміни) лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватного передавання їхніх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [3]. Дещо відмінне тлумачення подає Т. О. Долга, а саме «відхилення від прямих словникових відповідників та виникають, головним чином, тому, що об'єм значень лексичних одиниць вихідної та перекладної мов не співпадає» [6].

У своїй науковій розвідці В. І. Карабан виокремлює шість найпоширеніших лексичних перекладацьких трансформацій: *конкретизація значення слова, генералізація значення слова, додавання слова, вилучення слова, заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови, перестановка слова* [3]. О. С. Богайчук розглядає такі лексичні трансформації: *конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, декомпресія, опущення слів, змістовий розвиток* [7]. В. В. Горда та Н. В. Пушик зазначають, що переважно застосовують такі лексичні трансформації: *диференціація значень, конкретизація значення, генералізація значення, контекстуальний переклад, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація* [8].

**Виклад основного матеріалу.** За результатами аналізу емпіричного матеріалу, дібраного методом суцільної вибірки з перекладу О. Смольницької роману Ієна Мак'юена «Спокута», було виявлено 120 лексичних трансформацій, серед яких конкретизація, генералізація, змістовий розвиток, компресія та декомпресія, антонімічний переклад.

**1. Конкретизація.** Найбільш вживаною лексичною перекладацькою трансформацією є конкретизація, «внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом вузької семантики» [9]. У контексті перекладу, виконаного О. Смольницькою, переважно конкретизація використовується задля перекладу англійських іменників українською мовою, наприклад:

*She had **a little money** in her account, enough to keep her modestly for a year or so* [10].

*На рахунку в неї була **дещиця грошей** – скромно протриматися рік чи близько того вийде* [11].

У перекладі виразу *a little money* конкретизація полягає в тому, що слово *дещиця* передає мізерну кількість грошей, використовується як більш конкретне та обмежене поняття в українській мові, ніж просто «трохи» або «мало».

*...as though the **worn fabric** of the visible world was being held up against a far brighter light* [10].

*...неначе крізь **зношене веретище** зримої реальності, просвічувало яскраве проміння* [11].

Переклад фрази *worn fabric* використовує слово *веретище*, яке означає одяг з грубої тканини, бідний одяг або лахміття. Цей термін конкретизує і посилює уявлення про зношеність матеріалу, роблячи його більш образним і деталізованим.

*Then he was awake, **on his bed, on his back**, staring at the darkness in his cell* [10].

*Потім він прокинувся та, лежачи **на матраці горічерева**, втупився в нітьму **комірчини*** [11].

У цьому реченні спостерігається 3 приклади конкретизації: 1) *on his bed* (на ліжку) – на матраці; 2) *on his back* (на спині) – горічерева (слово має розмовний характер та означає «дори животом»); 3) *cell* (камера, відсік) – комірчина.

**2. Змістовий розвиток.** На рівні з конкретизацією Ольга Смольницька доволі часто використовує трансформацію змістового розвитку. Вона полягає у заміні словникової відповідності під час перекладу контекстуальною, логічно пов'язаною з нею зі збереженням головної ідеї висловлення [1].

*Briony suspected that behind her older cousin's perfect manners was a destructive intent* [10].

Брайоні підозрювала, що за бездоганними манерами її старшої кузини **приховується бунт на кораблі** [11].

У цьому контексті розвиток відбувається через інтерпретацію або переосмислення концепції *destructive intent* (бажання завдати шкоди або підступний намір), у відповідний контекст приховується бунт на кораблі. Ця трансформація підкреслює підозрілі думки та обережне ставлення героїні до своєї на перший погляд чемної кузини.

*Briony was to have no memory of what suddenly prompted her* [10].

Потім у Брайоні навіки випало з пам'яті, **який її гедзь вкусив** [11].

Змістовий розвиток представлений фразеологізмом *гедзь вкусив* як еквівалентом англійського виразу *what suddenly prompted her*, який гарно передає ідею раптової дії, що спонукає до чогось.

**3. Антонімічний переклад.** Наступною широкоживаною лексичною трансформацією є антонімічний переклад – «використання слова чи фрази у перекладі, що має значення, протилежне тому, що відповідає англійському слову чи фразі, які використовуються в оригіналі» [7]. Під час аналізу перекладу було виокремлено два типи антонімічного перекладу: *позитивацію* (відсутність негативної семи в перекладі) та *негативацію* (наявність негативної семи в перекладі). Прикладом позитивації слугують словосполучення *stew of unclosed books* – **безлад розгорнутих книг**; *unfolded clothes* – **розкиданого одягу**; *unemptied ashtrays* – **повних попільничок**; *untuned harpsichord* – **розстроєний клавесин**; *her expression unreadable in the gloom* – **демонструвала байдужість і зневіру**. Негативація представлена такими виразами: *would you roll me one* – **не скрутиш мені одну**; *too difficult to do anything else* – **не могло бути інакше**; *he broke off* – **він не договорив**; *refusing to condemn her sister* – **більше не засуджувала сестру**.

**4. Генералізація.** Однією з найменш вживаних лексичних трансформацій у перекладі твору є генералізація – «процес, коли слово з вузьким семантичним значенням перекладається іншим словом із ширшим значенням у мові перекладу».

*The draft was ruined* [10].

Зінсував **лист** [11].

Так, слово *draft* – чернетка, нарис – перекладено загальним іменником *лист*, хоча у тексті йшлося саме про перший варіант написаного.

*Before he joined he was a warehouseman at Heal's in the Tottenham Court Road* [10].

А перед тим він працював на складі **меблевого магазину** на Тоттнем-Корт-роуд [11].

У реченні відбувається заміна вужчого терміна, а саме назви магазину *Heal's*, на його загальне призначення *меблевий магазин* для кращого розуміння контексту цільовою аудиторією.

**5. Декомпресія.** У процесі перекладу тексту іноді виникає необхідність додавати певні значення для досягнення максимальної точності та природності викладу. Процес декомпресії полягає у збільшенні кількості мовних знаків у перекладі для виразнішої передачі інформації. Цей вид лексичних трансформацій прослідковується в таких прикладах:

*If this was supposed to be a joke, Briony ignored it* [10].

Якщо це й було жартом, Брайоні ігнорувала такі **випади** [11].

Цей приклад демонструє додавання у перекладі слова *випади* з метою розширити або уточнити контекст для читача.

*...it was a mermaid who rose to meet her in her own full-length mirror* [10].

...тепер з дзеркала на повний зріст на неї дивилася русалка, **діва морська**, що впливала з глибин [11].

Українське речення доповнене словосполученням *dіва морська*, аби підкреслити красу зовнішнього вигляду героїні.

**6. Компресія.** Найменш вживаною у перекладі Ольги Смольницької трансформацією є компресія – скорочення або вилучення зайвих слів або словосполучень під час перекладу.

*If it helps you, grip the bedhead **behind** you* [10].

*Якщо це вам допоможе, візьміться за узголів'я* [11].

Словосполучення *behind you* опускається у перекладі, адже з самого слова *узголів'я* зрозуміло, що воно знаходиться за головою персонажа.

*He had looked in and seen them round the pool, screaming and laughing through **the late morning heat*** [10].

*Він бачив їх біля басейну **пізнього ранку**: вони галасували і реготалися* [11].

Відбувається опущення слова *heat* у перекладі виразу *the late morning heat* як *пізнього ранку*, що позбавляє речення натяку на спеку того ранку.

**Висновки.** Отже, аналіз лексичних перекладацьких трансформацій демонструє їх значний вплив на сприйняття вихідного тексту цільовою аудиторією, а також важливу роль цих трансформацій у досягненні еквівалентної точності та стилістичної відповідності оригіналу. Зокрема, застосування трансформацій, як-от конкретизація, генералізація, змістовий розвиток, антонімічний переклад, додавання слів та компресія дають змогу не лише передати основний зміст, але й зберегти унікальність авторського стилю та емоційну атмосферу твору.

*Abstract.* The article explores the impact of lexical translation transformations on the perception of the Ukrainian translation of Ian McEwan's novel «Atonement», performed by Olha Smolnytska. The study identifies the main types of translation transformations, with a particular focus on lexical transformations and their classification. It analyzes the works of leading translation scholars who have studied lexical transformations in literary translation. Their concepts regarding changes in the lexical composition of the text during translation and their influence on conveying the original's meaning and style are examined. The research findings highlight the importance of selecting lexical transformations to preserve the author's idiolect and the emotional depth of the text.

*Keywords:* translation, lexical transformations, perception, adaptation.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова Філологія*. 2012. № 50. С. 201–208.
2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: підручник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 512 с.
3. Карабан В. І. Переклад наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова Книга, 2018. 656 с.
4. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 136 с.
5. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посіб. Київ, 2006. 157 с.
6. Долга Т. О. Лексичні трансформації як засіб досягнення адекватності перекладу. *Modern development of science and the latest perspectives: Proceedings of the XXXII International Scientific and Practical Conference (Vancouver, Canada, August 16–19, 2022)*. 343 p.
7. Богайчук О. Лексичні трансформації в перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 49, т. 2. С. 143–146.
8. Горда В., Пушик Н. Перекладацькі трансформації у відтворенні ономастичного простору авторського тексту. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 166–171.
9. Пріщенко К. В. Роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту. *Науковий огляд: журнал*. 2020. Т. 8, № 71. 12 с.
10. McEwan I. *Atonement*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2003. P. 351.
11. Мак'юен І. Спокута / пер. з англ. О. Смольницької. Київ: КМ-Букс, 2018. 413 с.